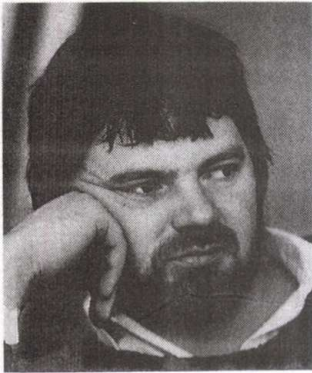

Alku és pálfordulás

Hová lettek a hősök?

Hatalom és hatalomszolgálat, rendszerváltás és színeváltás gyakori példáit láthatták-tapasztalhatták térségünk és kis hazánk polgárai, hiszen itt folyton bőrből bújtak ki rezsimek, s velük vedlettek – önként vagy kényszerből – haszonlesők és áldozatok. A közeljövőben megtörhetjük-e a keserves hagyományt? Miként éli át mindezt századunk értelmisége? Litván György történéssel Szénási Sándor beszélgetett.

– Az elmúlt száz évben jó néhány rendszerváltás történt Magyarországon. Sokkal több, mint ahány értelmiségi generáció felnőtt ebben az országban. És hát szegény értelmiségiek nem tehetek mást, mint hogy mindig adaptálódtak az új meg új fordulatokhoz. Ehhez nagy rugalmasság kellett, és persze valamiféle lelki és elméleti meggyőződés vagy meggyőzetés is. S bizonyára kialakult az idők során az alkalmazkodás ko-reográfiája.

– A 20. század magyar történelme azt mutatja, hogy a magyar értelmiség rendkívül érzékenyen reagált még a kisebb politikai változásokra, eltolódásokra is. Hát még az olyan igazi nagy történelmi fordulatokra, amilyenek 1918–19, 1945, 1956 vagy mondjuk 1989 nevezhető. Meg kell különböztetni – bár összefügg – a dolog két oldalát. Az értelmiség adaptálódása, alkalmazkodása – ha ez nem történik is mindig „épületes” formában – sokszor érthető. Más kérdés, hogy mikor milyen magatartást tanúsított a hatalom – kivált az új hatalom – az értelmiséggel szemben. A ket-tő természetesen összefügg. Hiszen az értelmiség többsége azért érezte szükségét az ilyen politikai alkalmazkodásnak, mert történelmi tapasztalatból tudhatta, hogy ezt ajánlatos megtennie, mert egyébként kenyer nélkül marad. A kelet-európai értelmiség ugyanis – el-lentétben a nyugati, polgárosult társadalmak-kal, vagy akár, mondjuk, az orosz intelligenciával – mindig is nagyon erősen függött az államtól.

Eskütételjárvány

– Egy nyugat-európai szemében eléggé érthetetlen lehet, hogy miért „kötelező” ennek mindig így történnie. Vajon azért történt ez így, mert az itteni rezsimek túlságosan ideologikusak voltak? Kevésbé gyökereztek – ahogy mondani szokták – a valóságban, a gazdasági, a politikai altalajban? Mindig szükség volt tehát azon szavak legitimációjára, amelyeket az értelmiség eszközként használt?

– Igen. És bizonytalanok is voltak ezek az új meg új hatalmi alakulatok. Mindenáron meg akarták szerezni az alkalmazkodó többség támogatását.

Litván György: „A kelet-európai értelmiség mindig is nagyon erősen függött az államtól”

– Az első nagy fordulat századunkban a Tanácsköztársaság, illetve az azt megelőző, rövid életű Magyar Köztársaság volt. Utána pedig a fehérterror korszaka következett. Hogyan érintették ezek az értelmiséget?

– A 18-as őszirózsás forradalom hozta az első tömeges, látványos fölzárkózásokat. Károlyi Mihály írja emlékiratában, hogy a forradalom győzelme után – amely egyébként békés és kifejezetten nemzeti demokratikus forradalom volt – valóságos „eskütételjárvány” dühöngött a magyarországi felső tízezer körében. Jó ízlésű embernek nem telhetett öröme az esküvési buzgóság e groteszk megnyilvánulásaiban. Erre senki sem kényszerítette őket, ilyesmire nem is volt semmi szükség. Olyan volt a közhangulat, hogy még a külföldön időző reakciós hazafiak is siettek hűségükről biztosítani bennünket. Nem volt még kormány Magyarországon, amelyet hasonló ujjongó örömmel fogadtak volna, mint a mi kormányunkat. Az ujjongók között voltak az ellenforradalom későbbi legdühöttebb szövi-

vői is. Károlyi Mihály „büntetésül” felsorolja József főhercegtől kezdve mindazokat a notabilitásokat, akik akkor az önkéntes hűségüket letették, és akik később persze lehazaarú-lózták a Károlyi-kormányzatot...

A következő fordulat a 19-es Tanácsköztársaság. Ehhez az értelmiség jelentős része ismét igen gyorsan, főleg az első hetekben részben hazafias felbuzdulásból is, egymást rögtön elvtársazva csatlakozott.

A Tanácsköztársaság is megkövetelte persze a lojalitást, és amikor népszerűsége a katonai vereségek arányában apadni kezdett, maga is eléggé drasztikus eszközökhöz nyúlt. Például tüszokat szedett, köztük olyan kitűnő és demokratikus politikusokat is letartóztattak átmenetileg, mint Bárczy István, a korábbi főpolgármester vagy Lovász Márton, a Károlyi-párt egyik kimagasló egyénisége, vagy például a kitűnő demokrata publicista, Szász Zoltán. Szász Zoltánt azért csukták le, mert újság-írókörben egyszer kifakadt, mondván: „Ez forradalom? Ez rémuralom!” Letartóztatták és bevitték a politikai rendőrségre, amelynek akkor Korvin Ottó volt a vezetője Szász Zoltán, mint emlékirataiban megírja, egy kis beszédet intézett Korvinhoz. Azt mondta neki: „Önök elpazarolják a szocializmus, a haladás, a felvilágosultság egész erkölcsi tőkéjét, s olyan példát nyújtanak az önöket követő másik reakciónak, amelyre az legmerészebb álmaiban sem mer gondolni. Mert azok már most örülnek. Ez a reakció, majd ha eljön az ideje, vissza fog fordulni a diktatúra felé, és azt fogja mondani, amit A velencei kalmárban Antonio mond Shylocknak: köszönöm, zsidó, hogy erre meg-tanítottál.”

Diktatúrarecept

– Magyarán: elkészült a recept, amelyet aztán évtizedeken át használtak, hasonló módon, ellenkező előjellel...

– Úgy van, a változó színű és előjelű diktatúrák. Egyébként, hogy a történetet befejezem: nagyon jellemző, hogy Szász Zoltánt később a fehérek is letartóztatták, mert a fehérterror rémségeiről tudósításokat küldött a bécsi emigráns magyar sajtónak.

– Igen, ez a magyar értelmiségi másik válfaja. Bár kevesebb ilyen ember van, de aki ezt vállalja, az minden egymást követő, egymást tagadó rendszer börtönét végigüli.

– Hozzá tartozik a sztorihoz, hogy Hatvány Lajos, aki akkor emigrációban élt, Gerhart Hauptmannhoz fordult, hogy ő a maga nagy nemzetközi tekintélye révén érje el Szász Zoltán kiszabadulását Horthyéknál, Bethlenéknél. Érvként elmondta: ez az ember olyan derék demokrata, akit a vörösök is lecsuktak, a fehérek is. Erre Hauptmann így válaszolt: – Hát, ha ennek semmi se jó, akkor én sem teszek az érdekében semmit... Az 1919-re következő fehérterror, az úgynevezett keresztény nemzeti kurzus kíméletlenül, ha nem is tömeges bebörtönzéssel, de tömeges állásvesztéssel, kiközösítéssel sújtotta mindkét forra-

dalomnak nemcsak az aktív résztvevőit. Még azokat is, akik bármilyen módon szerepet vállaltak. Közismert Bartók és Kodály zeneakadémiai fegyelmi ügye. Természetes, hogy a „liberális” szellemű rendőrtiszteket, köztisztviselőket azonnal kiszórták. Érdekes módon a katonaságnál nem jártak el ilyen kíméletlen módon. A tanárokat viszont valóságilag megítézték. Ennek tragikus példái vannak az egyetemeken is. Olyan apolitikus embereket, mint amilyen Babits, Ferenczi Sándor vagy Pikler Gyula volt – egyszerűen azért, mert katedrát vállaltak, fogadtak el a vörösöktől –, eltávolították. Erre volt tragikus, részben megalázkodó, de az egész akkori magyar értelmiség helyzetét kifejező válasz Babits *Magyar költő 1919-ben* című, a Nyugatban megjelent cikke, amelyben mentegetőzni kényszerült a vörös katedra elfoglalása miatt. És Babits ebben nem egyszerűen a saját bőrét menti, hanem érzi és tudja, hogy az általa szerkesztett Nyugatot is csak ilyen áron tudja egy újabb korszakban megtartani. Hogy ez sikerült is, de nem akármilyen teljesítmény volt.

Nem volna igazságos azt állítani, hogy a magyar értelmiség a maga egészében így hányódott különböző hatalmak és diktatúrák között. Ha így lenne, másképp alakult volna a magyar történelem. Hiszen azért legújabb kori történelmünkre az is jellemző, hogy Magyarország nem nyugodott bele a diktatúrákba. S az értelmiségnek ebben gyakran jelentős szerep jutott.

Hősök és hasak

– **Eörsi István** mégis azt írja Emlékezés a régi szép napokra című börtönösszefűlésében, hogy borzasztóan csalódott a magyar értelmiségben, mert az olyan könnyen lemondott a forradalomról. Amikor ugyanis **Eörsi** kijött a börtönből, látta, hogy az ország, az akkori körülmények között inkább tömi a hasát, semmint azon merengene, hogy mi lett a hőseivel.

– Igen, én ezt nagyon megértem, és magam

is átéltem. Azzal a különbséggel, hogy valamivel később kerültem be, mint **Eörsi**. Módom volt tehát a közhangulat átalakulását még figyelemmel kísérni, mielőtt bekerültem **Eörsiék** közé. Ezért talán kevesebb illúzióm maradt, mint neki.

– A lázadás, a szembeszegülés vagy akár csak a passzív ellenállás tehát csak bűvópatakszerűen létezhetett.

– A néptömegektől, és még az értelmiség tömegeitől sem lehet és nem is szabad elvárni, hogy amikor a családnak enni kell adni, a gyermekeket fel kell nevelni, akkor tömegesen, heroikus módon szálljanak szembe egy állig felfegyverzett hatalommal, vagy tartsanak ki egy eszme mellett. Utólag azért kiderül – és nemcsak mimikri formájában –, hogy az eszmék, amelyek valóban bűvópatakként tovább éltek, még a tragikus helyzetekben is a szolidaritás sokféle megnyilvánulását váltották ki az emberekből. A tragédiát, az ellenállást, a meghurcoltatást, az együttérzést és az alkalmazkodást ez a nép és ez az értelmiség többszörösen kényszerült megtanulni.

RÖHÖGNI
FOG!

HÓCIPÓ
SZATIRIKUS
KÉTHETILAP

mai
nap
FÜGGETLEN
KÉPES HÍRLAP

Régi, különleges
tárgyainak

értékesítését bizza a BAV-ra!

Gyakorlott, képzett szakértőink egész évben megvásárolják Öntől aukcióra, készpénzért vagy bizományba

MŰTÁRGYAIT, FESTMÉNYEIT,
SZŐNYEGEIT, BÚTORAIT

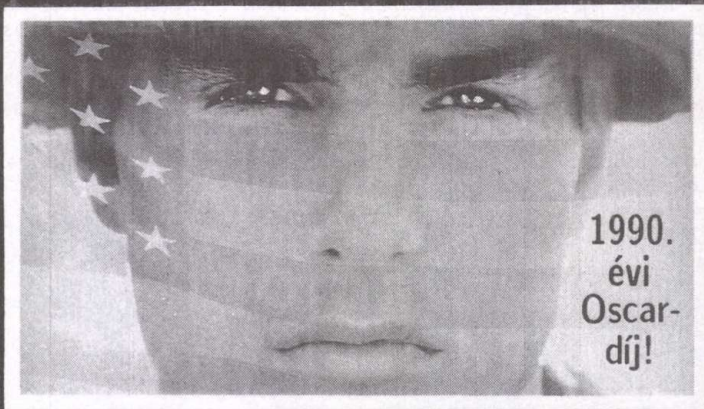
a következő felvevőhelyeken:

Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. (műtárgy, kép)
Budapest V., Bécsi u. 3. (műtárgy, kép)
Budapest V., Szent István krt. 5. (műtárgy, kép)
Budapest V., Semmelweis u. 19. (műtárgy)
Budapest V., Felszabadulás tér 5. (szőnyeg)
Bútor-címbejelentés: 117-6307, 118-7898

ADUNK, VESZÜNK, KERESKEDÜNK

Bizományi Áruház Vállalat

T O M C R U I S E

1990.
évi
Oscar-
díj!

SZÜLETETT
JÚLIUS
NEGYEDIKÉN

Színes, szinkronizált amerikai filmdráma

DUNA FILM